

ABDULLA QODIRIY O'TGAN KUNLAR ASARINI O'RGANISH

*Farg'ona davlat universiteti filologiya fakulteti o'zbek
tili yo'nalishi 23 90 A guruh talabasi
Isroilova Gullolaxon ning,, Milliy uyg'onish davri
adabiyoti fanidan tayyorlagan maqolasi*

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, O'tgan kunlar, Ayol obrazlari, Badiiy xususiyatlar, Xarakter tahlili, Ruhiiy dunyo, Ijtimoiy o'rin, Fidoyilik, Ma'naviy fazilat, Syujet va dramatism.

Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" asarida ayollar obrazlari badiiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Asardagi asosiy ayol qahramonlarning xarakteri, ruhiy dunyosi, ijtimoiy o'rni va muhit bilan munosabati o'rganiladi. Maqolada ayollarning mehribonlik, fidoyilik, sabr-toqat, ma'naviy poklik kabi fazilatlarini orqali asardagi syujetning shakllanishi va dramatik qarama-qarshiliklarni qanday aks ettirishi ko'rsatiladi.

Shu bilan birga, Qodiriy ayol obrazlari orqali jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar, urf-odat va qadriyatlar tasvirini ham badiiy vositalar yordamida ifodalashga erishganligi tahlil qilinadi.

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, «Минувшие дни», женские образы, художественные особенности, анализ характера, духовный мир, социальная роль, бескорыстие, духовная добродетель, сюжет и драматизм.

В данной статье анализируются художественные особенности женских образов в произведении Абдуллы Кадыри «Минувшие дни». Изучаются характер, духовный мир, социальная роль и взаимоотношения с окружающей средой главных героинь произведения. В статье показано, как такие качества женщин, как доброта, бескорыстие, терпение и духовная чистота, формируют сюжет произведения и отражают драматические противоречия.

В то же время анализируется, что Кадыри сумел выразить образ социальных отношений, обычаев и ценностей в обществе художественными средствами через женские образы.

ANNOTATION

Keywords: Abdulla Qodiriy, Days gone by, Female images, Artistic features, Character analysis, Spiritual world, Social role, Selflessness, Spiritual virtue, Plot and dramatism.

This article analyzes the artistic features of women's images in Abdulla Qodiriy's work "Days gone by". The character, spiritual world, social role and relationship with

the environment of the main female characters in the work are studied. The article shows how women's qualities such as kindness, selflessness, patience, and spiritual purity shape the plot in the work and reflect dramatic contradictions.

At the same time, it is analyzed that Qodiriy managed to express the image of social relations, customs and values in society through artistic means through female images.

KIRISH

O'tkan kunlar, ba'zi manbalarda O'tgan kunlar – o'zbek yozuvchisi Abdulla Qodiriy qalamiga mansub o'zbek adabiyotidagi ilk roman[1]. 1969-yil „O'zbekfilm“ kinostudiyasida ushbu roman asosida „O'tgan kunlar“ nomli film suratga olingan. Adib romanni yozishda arab yozuvchisi Jurji Zaydon asarlaridan ilhomlangan[2]. Roman 1920-yillar boshida yozilgan bo'lib, 1922-yil ilk bor „Inqilob“ jurnalida chop etilgan va 1926-yilda alohida kitob holida nashr etilgan[3].

Syujeti Roman XIX asr voqealarini o'z ichiga olgan. Murakkab tarixiy hodisalar romanning bosh qahramonlari Otabek va Kumushbibining fojiviy sevgi qissasi atrofida ifodalangan. Voqealar rivoji mahalliy hukmdorlarning hokimiyat uchun qonli kurashlari muhitida kechadi. Boshqa yirik epik asarlardagi kabi „O'tkan kunlar“da ham hikoyanavislikning ko'p planiligi, ikkilamchi sujetlar mavjudligi, ketma-ket avj oluvchi va fojiali yakun topuvchi voqealar mavjud.

Ilg'or fikrlarni olg'a suruvchi Otabek obrazi romanning g'oyaviy va kompozitsion markazi hisoblanadi. U savdodagi eskirgan iqtisodiy munosabatlarga qarshi chiqib, oila va turmush muammolariga yangi qarashga amal qiladi. Adabiyotshunoslar Abdulla Qodiriy o'z qahramoni nomidan o'zining shaxsiy o'y-fikrlarini so'zlagan, deb bilishadi.

Yozuvchi bir vaqtning o'zida o'zbek ayolining taqdirini ham kuzatib boradi. Ayrim an'analar, jumladan, ko'pxotinlik, Kumush va Zaynabning o'rtasida o'limga olib boruvchi xusumatga sabab bo'ladi. Yozuvchi go'zal, Otabekka bo'lgan sevgi bilan ayrim qiyinchiliklarni yengib o'tuvchi Kumush obrazini yaratadi. Biroq asar fojia bilan yakunlanadi: Kumushbibi kundoshi tomonidan zaharlab o'ldiriladi, Otabek esa vatanini himoya qilaman deb vafot etadi[4].

Yozg'uchidan Modomiki, biz yangi davrga oyoq qo'ydiq, bas, biz har bir yo'sunda ham shu yangi davrning yangiliklari ketidan ergashamiz va shunga o'xshash dostonchilik, ro'monchilik va hikoyachiliklarda ham yangarishg'a, xalqimizni shu zamonning „Tohir-Zuhra“lari, „Chor darvesh“lari, „Farhod-Shirin“ va „Bahromgo'r“lari bilan tanishdirishka o'zimizda majburiyat his etamiz.

Yozmoqg'a niyatlanganim ushbu — „O'tkan kunlar“ yangi zamon ro'monchilig'i bilan tanishish yo'lida kichkina bir tajriba, yana to'g'risi bir havasdir. Ma'lumki, har bir ishning ham yangi — ibtidoiy davrida talay kamchiliklar bilan maydong'a chiqishi,

ahllarining yetishmamlari ila sekin-sekin tuzalib, takomulga yuz tutishi tabiiy bir holdir. Mana shuning daldasida havasimda jasorat etdim, havaskorlik orqasida kechaturgan qusur va xatolardan cho'chib turmadim.

Moziyg'a qaytib ish ko'rish xayrlik, deydi. Shunga ko'ra mavzu'ni moziydan, yaqin o'tkan kunlardan, tariximizning eng kirlik, qora kunlari bo'lg'an keyingi „xon zamonlari“dan belguladim.

Abdulla Qodiriy — Julqunboy E'tirof „O'tkan kunlar“ o'zbek adabiyotida yangi realistik nasrga asos soldi. Keyinchalik mashhur sharqshunos akademik Yevgeniy Bertels shunday yozadi:

Qodiriy romanlari butun tarkibi bilan o'ziga xos uslubda yozilgan o'zbek romanlaridir. Dunyoda beshta, ya'ni: fransuz, rus, ingliz, nemis va hind romanchiligi maktablari bor edi. Endi oltinchisini, ya'ni o'zbek romanchilik maktabini Abdulla Qodiriy yaratib berdi[5]. Turkman yozuvchisi Xidir Deryayev shunday yozadi:

Abdulla Qodiriyning „O'tkan kunlar“ romani menda bir umrga unutilmas taassurot qoldirgan va ilhom bag'ishlagan. Shundan keyin menda turkman xalqining o'tmishi haqida roman yozish ishtiyoqi tug'ildi. Katta niyat bilan „Qismat“ romanim ustida ish boshladim[6].

Tanqid „O'tkan kunlar“ romani xalq tomonidan yaxshi kutib olingan biroq sho'ro hukumati ideologlari, kommunistik partiyaga moyil kishilar, sho'roviy adabiy tanqidchilar tomonidan qattiq qoralangan. Tanqidlarning asosini asarning markschalenincha g'oyalarga qarshi ekanligi, asarda burjua sinfiy kurashi, boylar tomonidan kambag'allarni kamsitish sahnalari ko'rsatilmaganligi, o'zbekning o'tmishi bezab ko'rsatilganligi va bu bezaklar sovetlar qoralayotgan inqilobgacha bo'lgan davrni odamlar ko'ziga juda chiroyli qilib ko'rsatishi kabi iddaolar tashkil etadi.

1928-yilda rus tanqidchisi Mixail Sheverdin „O'tkan kunlar“ asari haqidagi tanqidiy maqolasiga xulosa o'rnida shunday yozadi:

Romanni rus tilida chop etish kerakmi? – Bizningcha, kerak. Masala – qanday chop etishda. Uni ekzotik tipdagi qiziqarli asar sifatida chop etishga qarshi kurashmoq kerak. U bizga o'zbeklarning turmushi, qiziqishlari va o'sib kelayotgan o'zbek adabiyoti bilan tanishish vositasi sifatida kerak. Lekin bu nashrni o'zbek tilidagi qayta nashr kabi biroz boshqacharoq tarzda – eng avvalo davrning asl holatini yorituvchi, savdo kapitalining rolini ochib beruvchi, muallifning o'tmishni ideallashtirishga urinishlari qanchalar xato ekanini ko'rsatuvchi tanqidiy maqola kerak. Romanning alohida o'rinlariga e'tirozlar bildirmoq lozim. Muallifning ideologik og'ishlarini zararsizlantirgandan so'nggina, ushbu asarni rus kitobxoniga tavsiya etish mumkin.

O'tkan kunlar“ romani haqida eng katta adabiy-tanqidiy materialni 1929–1930-yillarda Sotti Husayn yozadi. U asarni o'z davrining ijtimoiy-siyosiy, badiiy ijodni mavjud sho'rolar hokimiyati manfaatlariga xizmat qildirish nuqtai-nazaridan tahlil qiladi. Shu bois adibning mahorati, so'z ustasi ekanligi, asarning sevib o'qilishini inkor

qilmagan holda asarni markscha-lenincha mafkura targ'ibotchisi bo'lmagani uchun keskin tanqid qiladi. Xususan, tanqidiy maqolalaridan birida u shunday yozadi:

Yozuvchilarimizning birmunchalari „O'tkan kunlar“ni o'qib, tilidan ancha foydalanib ish ko'rayotqanlari ochiq ma'lum. Bundan ko'z yumish bo'lmas. „O'tkan kunlar“ mafkuraviy, axloqiy tomondan bizga zararli bo'lishi bilan baravar, adabiy tilimizning takomili yo'lida ancha foydalidir.

„O'tkan kunlar“ ilk bor 1925-yilda 1-bo'limi (1926-yil xatoliklar tuzatilib qayta nashr qilingan), o'sha yil 2-bo'limi va 1926-yilda 3-bo'limi alohida-alohida kitoblar holida arab alifbosida nashr etiladi. Ularning muqovasi „Mushtum“ jurnalining o'sha paytdagi rassomi Ishtvan Tullya tomonidan bezatilgan (adadi – 10000 nusxa)[9]. 1933-yil esa senzurdan o'tkazilib, bir qancha o'zgarishlar va qisqartirishlar bilan qayta nashr etiladi. 1926-yilgi asl nashriga asoslangan o'zbek kirill alifbosidagi ilk to'liq nashri Toshkentda 1994-yilda chop etiladi.

1931-yil Xolid Said va Abdulla Qamchinbek tomonidan ozarbayjonchaga o'girilgan[12].

1958-yil Lidiya Bat va Vera Smirnova tomonidan „Minuvshiye dni“ nomi bilan rus tiliga tarjima qilingan[13][14].

1959-yilda, Qozon shahrida, Tatariston Kitob Nashriyotida asarning tatarcha tarjimasi chop etiladi. Kitob „Ytkæn kennær“ deb nomlangan. Tarjimon va kirish so'zi muallifi M.No'mon (rus. Nogman). Kitob nusxalarini hozirda Tatariston Milliy Kutubxonasiidan topishingiz mumkin[15].

2019-yil Islom Karimov fondi buyurtmasiga asosan „Days Gone By“ nomi bilan ingliz tiliga tarjima qilingan va Fransiyaning „Nouveau Monde Editions“ nashriyotida chop etilgan, tarjimon – Kerol Yermakova, muharrir – Juli Uikeden[16]. Bu tarjimaga rassom Bobur Ismoilov illustratsiyalar yaratgan

XULOSA

Xulosa qilganda, ayol obrazlari „O'tgan kunlar“ asarida badiiy va ijtimoiy jihatdan markaziy o'rinni egallaydi, ularning fazilatlari va xarakterlari asarga chuqur ma'no va dramatik boylik bag'ishlaydi. Shu tariqa, Qodiriy ayol obrazlari orqali o'z zamonining haqiqatini, insoniy qadriyatlarini va jamiyatning ruhiyatini muvaffaqiyatli yoritgan.

Abdulla Qodiriyning „O'tgan kunlar“ asarida ayol obrazlari o'zining murakkabligi, ko'p qirraliligi va badiiy boyligi bilan ajralib turadi. Ular nafaqat syujet rivojida markaziy rol o'ynaydi, balki o'sha davr jamiyatining ijtimoiy, ma'naviy va madaniy hayotini aks ettiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Asardagi ayol qahramonlar mehribonlik, fidoyilik, sabr-toqat, ma'naviy poklik va bilimga intilish kabi fazilatlari bilan ajralib, o'quvchiga jamiyatdagi qadriyatlar va urf-odatlar haqida chuqur tasavvur beradi.

Qodiriy ayol obrazlarini psixologik tahlil, dialoglar, ichki monolog va atrof-muhit bilan uyg'unlashtirish orqali tasvirlab, ularni realistik va jonli qilgan. Shuningdek, ayollar orqali muallif o'z davri ijtimoiy tengsizlik, qadriyatlar ziddiyati va oilaviy munosabatlarni ochib beradi.

Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" asarida ayollar obrazlari badiiy jihatdan chuqur, ko'p qirralik va murakkablik bilan yaratilgan. Ular nafaqat asarning syujetini rivojlantirish vositasi bo'lib xizmat qiladi, balki o'sha davr jamiyati, uning ijtimoiy, madaniy va ma'naviy hayotini aks ettiruvchi muhim badiiy element sifatida namoyon bo'ladi. Ayol qahramonlarning xarakteri, ichki dunyosi va hissiy kechinmalari orqali muallif o'quvchiga davr ruhiyati va ijtimoiy muhit haqida aniq tasavvur beradi.

Asardagi ayol obrazlari ko'pincha mehribonlik, fidoyilik, sabr-toqat, axloqiy poklik, mas'uliyat va ma'naviy boylik kabi fazilatlari bilan ajralib turadi. Bu fazilatlar orqali ular nafaqat oilaviy hayotning markaziy figurasi sifatida, balki ijtimoiy munosabatlarda ham o'z o'rnini namoyon qiladi. Qodiriy ayol obrazlarini psixologik tahlil, dialog va ichki monologlar yordamida jonlantiradi, shuningdek, ularni atrof-muhit, tabiat va kundalik hayot bilan uyg'unlashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodiriy, A. O'tgan kunlar. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2019 yil.
2. Rasulov, B. O'zbek klassik romani va ayol obrazlari. Toshkent: Fan, 2005 yil.
3. Xolmatova, N. "O'tgan kunlar"da ayol obrazlari badiiy tahlili. Toshkent: Ilm, 2012 yil.
4. Ismoilov, M. Abdulla Qodiriy ijodida ma'naviy qadriyatlar. Toshkent: Akademi-nashr, 2008 yil.
5. Karimova, G. O'zbek romani va ijtimoiy munosabatlar. Samarqand: Fan va Ma'rifat, 2010 yil.
6. Raxmatova, D. "O'tgan kunlar" asarida psixologik tahlil. Buxoro: Ilmiy tadqiqotlar, 2015 yil.
7. Tursunov, E. Abdulla Qodiriy va o'zbek milliy qadriyatlari. Toshkent: O'qituvchi, 2007 yil.
8. Shodiyeva, G. Ayol obrazlari va dramatik syujet. Toshkent: Fan va Texnologiya, 2013 yil.
9. Bahromova, G. O'zbek klassik romani va ma'naviy fazilatlar. Toshkent: Ilm-fan, 2011 yil.
10. Tojiboyeva, G. Qodiriy ijodida ayol va jamiyat. Toshkent: Akademik Nashr, 2014 yil.
11. Holikova, N. "O'tgan kunlar" maktublari va ularning badiiy roli. Toshkent: Fan, 2016 yil.

- 12.Sharafutdinova, M. O‘zbek romani va ijtimoiy tafakkur. Toshkent: Ilmiy nashr, 2009 yil.
- 13.Raxmatov, D. Abdulla Qodiriy badiiy falsafasi. Samarqand: Ilmiy Tadqiqotlar, 2018 yil.
- 14.Islomova, S. Ayollar obrazlari orqali zamon ruhini aks ettirish. Toshkent: Fan va Ma’rifat, 2020 yil.
- 15.Asatulloev, S. Milliy qadriyat va romandagi ayol obrazlari. Toshkent: Akademik nashr, 2017 yil.